

Ο Εμβολιασμός του Ευλογιασμού Πρόδρομος του Δαμαλισμού

Δημήτριος Καραμπερόπουλος
Παιδίατρος, Ιστορικός της Ιατρικής

Οι επιδημίες της ευλογιάς κατά το παρελθόν ήταν συχνές και με μεγάλο ποσοστό θανάτων, κυμαινόμενο από 10-30%, καθώς και με πολλά επακόλουθα στους επιζήσαντες. Ο πολυγραφότατος και διάσημος ιατρός της Λωζάνης του δευτέρου μισού του 18^{ου} αιώνα Samuel André Tissot (1728-1797) στο βιβλίο του, το οποίο μεταφράστηκε και στα ελληνικά το 1780 με τίτλο «Νουθεσία εις τον λαόν»¹, σημείωνε ότι «το ένα εβδομον από τους μολυσμένους αποθνήσκει», δηλ. το 14%. Ομοίως ο Έλληνας ιατρός στην Ιταλία Άγγελος Μελισσηνός στον *Ερμή το Λόγιο*² του 1812 παρατηρούσε ότι στην επιδημία ευλογιάς ένα στα δέκα παιδιά αποθνήσκει, δηλ. το 10%. Επίσης, ο Αναστάσιος Γεωργιάδης, ο μετέπειτα καθηγητής στην νεοϊδρυθείσα Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο βιβλίο του *Αντιπανάκεια*³ του 1810 αναγράφει ποσοστό 10-30%, παραπέμποντας σε σύγχρονες βιβλιογραφικές αναφορές της Βιέννης των ετών 1801 και 1802⁴.

Τα θεραπευτικά μέσα της εποχής ήταν ανίσχυρα και για την προστασία από την φθοροποιό αυτή νόσο, την ευλογιά. Ωστόσο, στα 1701 ο ιατρός Ιάκωβος Πυλαρινός από το Ληξούρι της Κεφαλλονιάς, ο οποίος είχε σπουδάσει στην Πάδοβα, άρχισε να εφαρμόζει επιστημονικά τον προληπτικό εμβολιασμό για την προστασία από την ευλογιά, τον ονομαζόμενο «ευλογιασμό». Από φλύκταινες νοσούντος έπαιρνε το υγρό και τον «εκκέντρωνε», το εμβολίαζε στο δέρμα υγιούς παιδιού. Τον εμβολιασμό αυτό τον περιγράφει αρχικά στη δημοσιευθείσα εργασία του το 1714 στο Αγγλικό περιοδικό του Λονδίνου «*Philosophical Transactions*»⁵, όπου επίσης στον ίδιο τόμο δημοσιεύθηκε και του Εμμα-

1 Samuel André Tissot, *Νουθεσία εις τον λαόν*, μεταφραστής Γεώργιος Βεντότης, Βενετία 1780, τόμ. Α', σελ. 141.

2 *Ερμής ο Λόγιος*, Βιέννη 1812, επανατύπωση από το Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1989, σελ. 197.

3 Αναστάσιος Γεωργιάδης, *Αντιπανάκεια*, Βιέννη 1810, σελ. 46.

4 L. Careno, *Sur la vaccine*, Βιέννη 1801, σελ. 14, και J.de Caro, *Observations et experiences sur la vaccination*, Βιέννη 1801, σελ. 102.

5 *Philosophical Transactions*, αρ. 339, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 1714, τόμ. XXIX, 1714-1716,

νουήλ Τιμόνη η σχετική επίσης μελέτη, η οποία ανακοινώθηκε στην Βασιλική Ιατρική Εταιρεία του Λονδίνου. Την επόμενη χρονιά, το 1715, ο Πυλαρινός εξέδωσε τη μελέτη του στη Βενετία στα λατινικά σε ιδιαίτερο βιβλιαράκι με την άδεια του ιεροεξεταστή της Καθολικής Εκκλησίας⁶. Σημειώνουμε ότι η εργασία αυτή του Πυλαρινού μεταφράστηκε στα ελληνικά και δημοσιεύθηκε στα *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* το 1952 από τους Κων. Ν. Αλιβιζάτο και Γεώργιο Πουρναρόπουλο με τίτλο, «*Νέα και ασφαλής μέθοδος της ευλογιάς δια μετεμφνεύσεως, νεωστί εφευρεθείσα και εις χρήσιν αχθείσα ήτις ορθώς του λοιπού τα σώματα φυλάσσει απρόσβλητα από τοιαύτης μολύνσεως*»⁷.

Ο Πυλαρινός στη μελέτη του ομολογεί ότι αρχικά είχε αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της μεθόδου του εμβολιασμού επειδή εφαρμοζόταν από τις πρακτικές γυναίκες της λαϊκής ιατρικής. Όμως, στο εισαγωγικό κείμενο της μελέτης του προς τον αναγνώστη ομολογεί ότι «*νικηθείς υπό της λογικής και της εμπειρίας αποβαλών πάσαν επιφύλαξιν προσεχώρησα εις θαυμασμόν*». Και τούτο διότι διαπίστωσε, όπως παρατηρεί, πως ο εμβολιασμός «*δεν αντιμάχεται ο ορθός λόγος, συμφωνεί. Δεν αντιστρατεύεται η ανατομική απόδειξις, βεβαίοι η έκβασις*». Προσθέτει επί πλέον ότι «*γνωστοποιούμεν ιατρικήν μέθοδον αξίαν να θαυμασθή υπό του κόσμου της επιστήμης ούχ ήττον δια την επινόησιν όσον και δια την αποτελεσματικότητα*». Η μέθοδος αυτή εφαρμοζόταν από τις γυναίκες της λαϊκής ιατρικής στην Ελλάδα και κυρίως στη Θεσσαλία, από όπου εξαπλώθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Το 1701 ενέσκηψε μεγάλη επιδημία ευλογιάς στην Πόλη. Τότε μια ευγενής κυρία, που είχε τρία αγόρια, του ζήτησε τη γνώμη του εάν θα είχε την συγκατάθεσή του, να την εφαρμοσθεί από τις γυναίκες της λαϊκής ιατρικής η πρακτική τους στα τρία αγόρια της, για να προφυλαχθούν «*διότι τότε είχαν ενσκήψει η νόσος αυτή θανατηφόρος εις ολόκληρον την Πόλιν*».

Ο Ιάκωβος Πυλαρινός ως ιατρός που οδηγείται από τον ορθόν λόγο και την λογική, πριν δώσει απάντηση στην ανήσυχη μητέρα, ζήτησε να έχει ίδια γνώση της πρακτικής αυτής. Του γνωστοποιήθηκε η μέθοδος από μία Ελληνίδα γυναίκα, η οποία, όπως γράφει ο Πυλαρινός, «*εξέθεσεν αρκούντως ποσώς και ευρέως ολόκληρον την σειράν της εργασίας, τον τρόπον, τον τόπον, και τον χρόνον και τας λεπτομερείας*» του εμβολιασμού. Παράλληλα, μεθοδικά συγκέντρωσε τα περιστατικά παιδιών, τα οποία εμβολιάστηκαν και ήταν άνοσα στην επιδημία της ευλογιάς και όπως γράφει «*σταθμίσας καλώς το πράγμα κατενόησα ότι δεν ήτον ασύμφωνον προς την λογικήν και την φύσιν*», και συνέστησε να εμβολιασθούν τα τέσσερα παιδιά της οικογενείας, που είχαν καλή

London 1717, σελ. 72-82 και 393-399, αντίστοιχα για τα κείμενα του Τιμόνη και του Πυλαρινού.

6 Ο τίτλος ήταν, *Nova et Tuta Variolas Excitandi per Transplantationem Methodus, Nuper inventa et in sum tracta...* Venetiis, 1715.

7 Κ.Ν. Αλιβιζάτος, Γ.Κ. Πουρναρόπουλος, «Το περί "ευλογιασμού" έργον του Έλληνος ιατρού του Η΄ αιώνος Ιακώβου Πυλαρινού», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 27, 1952, σελ. 287-307. Και σε ανάτυπο.

έκβαση και προστασία. Αποτέλεσμα ήταν να αρχίσει ο εμβολιασμός των παιδιών και των άλλων ευγενών οικογενειών. Ο Πυλαρινός στη μελέτη του ακόμη παρατηρεί ότι ο εμβολιασμός «είναι επέμβαισι παντελώς φυσική, άνευ ίχνους προλήψεως...η μετεμφυτευσις της ευλογίας είναι πραγματική, καθαρά, φυσική, επειδή δια καθαρώς φυσικών μέσων και ορατών» πραγματοποιείται. Μεταφέρεται από φλύκταινα νουσύντος και τοποθετείται στο δέρμα μετά τους νυγμούς που έχουν επισυμβεί. Μάλιστα κάνει και μια σύγκριση με την τότε αντίληψη της θεραπευτικής μεθόδου του 18^{ου} αιώνας «του μετεμφυτευτικού μαγνητισμού, δι' ου λέγεται ότι ασθένειαι διακομίζονται εξ ενός υποκειμένου εις άλλο».

Σχετικά με την περιοχή του σώματος όπου θα πρέπει να γίνεται ο εμβολιασμός, ο Πυλαρινός συνιστά να μην διενεργείται στα μέρη, στα οποία οι πρακτικές γυναίκες τον εφηύριζαν, μέτωπο, πώγωνα, παρειές, μετακάρπια, μετατάρσια, αλλά προτείνει να εφαρμόζεται στα «σαρκωδέστερα μέρη» του σώματος και τούτο διότι, όπως σημειώνει, «ολιγώτερον υπόκεινται εις τας φλογώσεις και το άλγος και δεν συνάπτονται μετά των τενόντων». Μια πολύ ορθή παρατήρηση του Πυλαρινού. Ακολούθως, αναφέρει τον τρόπο του εμβολιασμού καθώς και τις εκδηλώσεις της ευλογίας, οι οποίες είναι ελαφρότερες. Και συμπληρώνει ότι *ουδέποτε παρατηρήθη εκ της μετεμφυτεύσεως ταύτης μέχρι σήμερον (δηλαδή του 1715) να συμβή θάνατος τις, αν και χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές σε κάθε φύλο, ιδιοσυγκρασία και ηλικία*. Τονίζει, επί πλέον, ότι η μέθοδος του εμβολιασμού του υπόσχεται «ασφαλεστέραν σωτηρίαν, διότι η κατά τον τρόπον τούτον εμφανισθείσα ευλογία είναι καλοηθεστέρας φύσεως από ό,τι ήθελεν είναι εκείνη, ήτις επιδημικώς επέρχεται», δηλ. της φυσικής ευλογίας.

Προσθέτουμε ότι η εργασία αυτή του Πυλαρινού επανεκδόθηκε το 1718 στη Νυρεβέργη και το 1721 στην Ολλανδία⁸. Παράλληλα άρχισαν να δημοσιεύονται αρκετές εργασίες σχετικά με τον προστατευτικό εμβολιασμό του «ευλογιασμού» έναντι της φοβερής παιδοφθόρου ευλογίας. Στη διάδοση στην Αγγλία της νέας μεθόδου προοφύλαξεως από την ευλογία με τον ευλογιασμό σημαντικά συνέβαλε με τις επιστολές της το 1717 η σύζυγος του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Lady Mary Worthley Montagu⁹ (1689-1762). Αυτή είχε εμπειρία από το γεγονός ότι ενημερώθηκε από τον ιατρό Τιμόνη, ο οποίος στη συνέχεια εμβολίασε τον γιο της.

Επίσης, αναφορές για τον εμβολιασμό έχει περιλάβει ο περιηγητής Aubry De La Montraye στο ταξιδιωτικό του βιβλίο, *Voyage en Europe, Asie et Afrique*,¹⁰ στο οποίο αναφέρει ότι το 1712 ευρισκόμενος στην Κωνσταντινούπολη επισκέφθηκε τον γιατρό Τιμόνη, ο οποίος ήταν φημισμένος για τον εμβολιασμό κατά της ευλογίας. Στο παράρτημα του βιβλίου δημοσιεύει μάλιστα στα λατινικά τη μελέτη του Τιμόνη.

8 Χρήστος Μπατζόκας, Σπύρος Μαρκέτος, «Emmanouel Timonis, Jakovos Pylarinos and smallpox inoculation», *Journal of Medical Biography*, τόμ. 5, 1997, σελ. 122-123.

9 Robert Halsband, *The life of Lady Mary Wortley Montagu*, Oxford, 1956, σελ. 80 κ. εξ.

10 Aubry De La Montraye, *Voyage en Europe, Asie et Afrique*, Χάγη 1727, τόμ. 1, σελ. 115.

Η μέθοδος του εμβολιασμού των Τιμόνη και Πυλαρινού διαδίδεται και στην Αμερική, όταν το 1721 που είχε ξεσπάσει μια μεγάλη επιδημία ευλογιάς στη Βοστώνη. Τότε ο ιατρός Zabdiel Boylston, (1680-1766), λαμβάνει γνώση από φίλο του των δημοσιευμένων άρθρων στο αγγλικό περιοδικό «*Philosophical Transactions*» και εφαρμόζει τον εμβολιασμό σύμφωνα με τις οδηγίες των Τιμόνη και Πυλαρινό. Παράλληλα, δημοσιεύει σε βιβλίο τις εργασίες των Τιμόνη και Πυλαρινού με τίτλο, «*Some account of what is said of Inoculation or transplanting the Small Pox. By the learned Dr. E. Timoni and J. Pylarinus with some remarks thereon. To which are added a few queries in answer to the scruples of many about the lawfulness of this method, Boston 1721*»¹¹.

Για τη διάδοση της μεθόδου του εμβολιασμού των Τιμόνη και Πυλαρινού προσθέτουμε ότι το 1722 εκδόθηκε η διδακτορική διατριβή του Antonio Le Duc, Κωνσταντινούπολίτου, στο Λέυντεν της Ολλανδίας με θέμα τον εμβολιασμό για την προστασία της ευλογιάς¹². Επίσης, ο Βολταίρος¹³, σε επιστολές του γραμμένες το 1728 στο Λονδίνο, διερωτάται γιατί δεν εφαρμόσουν στο Παρίσι, όπως στην Αγγλία, τον εμβολιασμό του ευλογιασμού για να προστατευθούν τα παιδιά από την επιδημία της ευλογιάς, και χάθηκαν στη Γαλλία περί τις είκοσι χιλιάδες ζωές.

Προσθέτουμε ότι στο βιβλίο «*Recueil de pieces concernant l' inoculation de la petite verole*»¹⁴, που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1756 σχετικά με την ιστορία του εμβολιασμού για την προστασία από την ευλογιά, γίνεται αναφορά στους Τιμόνη και Πυλαρινό, ως εισηγητές και πρωτοπόρους στον εμβολιασμό αυτόν. Ακόμη, πολλοί διάσημοι ιατροί της εποχής εφήρμοσαν τη νέα μέθοδο του ευλογιασμού του Τιμόνη και Πυλαρινού, όπως ο μαθητής του περίφημου Hermann Boerhaave, ο Th. Tronchin¹⁵, (1709-1781), ο οποίος εισήγαγε τον εμβολιασμό του ευλογιασμού στην Ολλανδία το 1748, στην Ελβετία το 1749 και στην Γαλλία το 1756, έχοντας επιτελέσει είκοσι χιλιάδες επιτυχείς εμβολιασμούς. Μάλιστα, ο Tronchin έγραψε στη *Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια* των Diderot και D' Alembert¹⁵, που ο πρώτος τόμος κυκλοφόρησε το 1751, το λήμμα «Inoculation», στο οποίο μνημονεύει τους εισηγητές της νέας μεθόδου του εμβολιασμού Εμμ. Τιμόνη και Ιάκ. Πυλαρινό.

11 Em. Legrand, *Bibliographie Hellenique, 18o ai.* τόμ. I, αρ. 143, σελ. 171-172.

12 Ο Βολταίρος σχετικά γράφει στην ενδέκατη επιστολή του έργου του *Lettres philosophiques*, Βλ. Voltaires, *Melanges*, Paris 1981, σελ. 28-32.

13 Μνημονεύουν το βιβλίο αυτό οι Χρ. Μπαρτζόκας και Σπ. Μαρκέτος, *ό.π.*

14 Fielding H. Garrison, *An introduction to the History of Medicine*, fourth edition, Reprinted, W.B. Saunders Company, Philadelphia and London, 1961, p. 367.

15 *Encyclopedie ou dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers...publie par M. Diderot et M. D' Alambert*, Παρίσι, 1751. Η φωτοαναστατική έκδοση της πρώτης εκδόσεως (1751-1780) Stuttgart-Bad Cannstatt 1966, Friedrich Frommann Verlag (Gunther Holzboog) υπάρχει στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε. Ευχαριστίες στον κ. Γιάννη Καρά για την αποστολή σε φωτοτυπία του σχετικού άρθρου.

Επίσης, ο διάσημος και πολυγλωσσότατος ιατρός της Λωζάνης, ο Sam.-Aug. Tissot¹⁶, (1728-1797), έγραψε ειδική μονογραφία για τον ευλογιασμό το 1754, η οποία μεταφράσθηκε πολλές φορές στη αγγλική, γερμανική και ιταλική γλώσσα. Σημειώνεται ότι στο βιβλίο του Tissot, το εκδοθέν στην ελληνική γλώσσα το 1780 με τον τίτλο, *Νουθεσία εις τον λαόν*¹⁷, τονίζεται ότι το μοναδικό μέσο προφυλάξεως από την ευλογία είναι το «κέντρισμα» δηλ. ο εμβολιασμός του ευλογιασμού.

Στην Ιστορία της Ιατρικής του Άγγλου William Black, την οποία μετέφρασε στη γαλλική γλώσσα ο Αδαμάντιος Κοραής¹⁸ το 1798, γίνεται αναφορά στους εισηγητές του εμβολιασμού Τιμόνη και Πυλαρινό. Επισημαίνονται στο βιβλίο οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν εναντίον της εφαρμογής του εμβολιασμού από ιατρούς και θεολόγους. Σημειώνουμε ωστόσο ότι στον Ελληνικό χώρο δεν υπήρχαν παρόμοιες αντιδράσεις, αλλά απεναντίας η Ορθόδοξη Εκκλησία, σύμφωνα με σχετικά έγγραφα, συνιστούσε τον εμβολιασμό¹⁹. Ακόμη, στο βιβλίο που εκδόθηκε στη γαλλική γλώσσα²⁰ στο Παρίσι το 1801 σχετικά με τον δαμαλισμό τονίζεται η συμβολή των Τιμόνη και Πυλαρινού στην πρώτη εφαρμογή του εμβολιασμού ως μεθόδου προστασίας από την ευλογία.

Ο Ιάκωβος Πυλαρινός, ο οποίος άρχισε το 1701 την επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού, θεωρείται ως ο πρώτος ανοσολόγος στο βιβλίο *Morton's Medical Bibliography*²¹, «*He is accredited with the "medical" discovery of variolation, and thus is the first immunologist*».

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι με την εφαρμογή του εμβολιασμού του ονομασθέντος ευλογιασμού η θνησιμότητα από την ευλογία κατήλθε στο ποσοστό του 1-2%. Και το σημαντικότερο είναι ότι ο εμβολιασμός του ευλογιασμού των Τιμόνη και Πυλαρινού μετά 80 χρόνια περίπου τροποποιήθηκε από τον Ed. Jenner²², (1749-1823), ο οποίος αντί για υγρό από τις φλύκταινες των νοσούντων ανθρώπων έπαιρνε υγρό από τις φλύκταινες των αγελάδων, είναι ο εμβολιασμός του δαμαλισμού, με καλλίτερα αποτέλεσμα προστασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο ευλογιασμός αποτελεί αφενός τον πρόδρομο του

16 Antoinette Emch-Deriaz, *Tissot, Physician of the Enlightenment*, American University Studies, Series IX, History Vol. 126, Peter Lang Publishing Inc., New York 1992, σελ. 29-32.

17 Sam.-Aug. Tissot, *Νουθεσία εις τον λαόν*, μετάφραση Γεωργίου Βεντότη, Βενετία 1780, τόμ. Α', σελ. 141-150.

18 William Black, *Esquisse d'un Histoire de la Medicine et de la Chirurgie...*, μετάφραση και σχόλια στα γαλλικά υπό Αδαμαντίου Κοραή, Παρίσι 1798, σελ. 361.

19 Ι. Λαοκαράτος, Σπ. Μαρκέτος, «Νεώτερα στοιχεία δια την εφαρμογήν του εμβολιασμού κατά της ευλογίας εις τα Επτάνησα», *Materia Medica Greca*, τόμ. 9, 1981, σελ. 104-109.

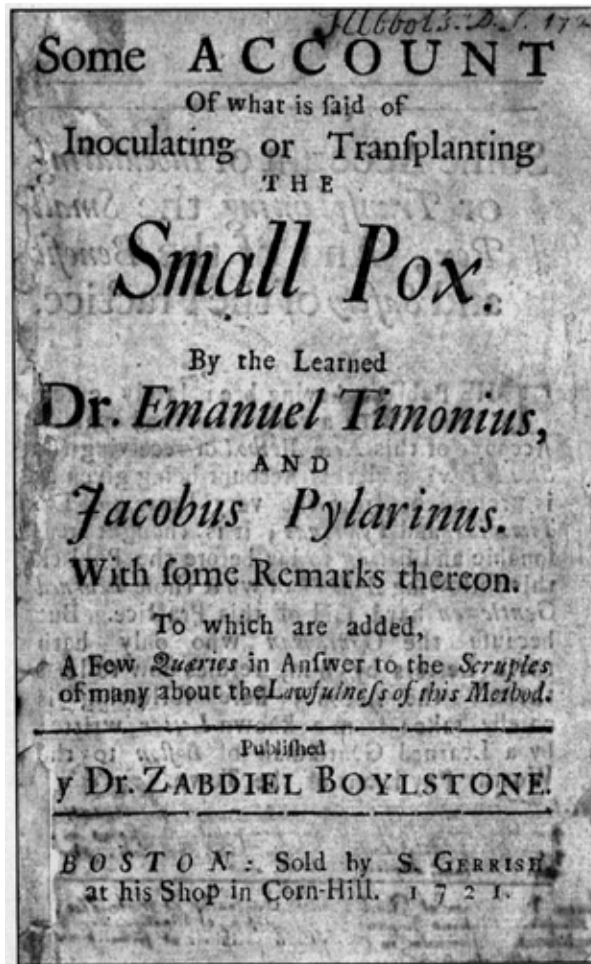
20 J. L. Moreau, *Traité historique et pratique de la vaccine*, Παρίσι, 1801, επαντύπωση Editions Champion-Slakine Paris-Geneve, 1989, σελ. 102.

21 Jeremy M. Norman, (ed.), *Morton's Medical Bibliography*, fifth edition, Scolar Press, England, 1991, reprinted 1993, σελ. 838.

22 Ed. Jenner, *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae*, London 1798. W.R. Le Fanu, *A Bio-Bibliography of Edward Jenner, 1749-1823*, London 1951, σελ. 22 κ. εξ., Derrick Baxby, *Vaccination Jenner's Legacy*, Berkeley 1994.

δαμαλισμού και αφετέρου την πρώτη εφαρμογή του εμβολιασμού ως ιατρική πράξη, που τώρα γενικεύεται με τα πολλά χρησιμοποιούμενα εμβόλια για την προστασία από διάφορες ασθένειες.

Συνοπτικά τονίζεται ότι η εφεύρεση του εμβολιασμού ανήκει στους Έλληνες ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιάκωβο Πυλαρινό, ο οποίος θεωρείται και ως ο πρώτος ανοσολόγος. Η συμβολή τους αυτή στην πρόοδο της ιατρικής αποτελεί την μοναδική εδώ στον ελληνικό χώρο μετά από εκείνες των αρχαίων Ελλήνων και Βυζαντινών ιατρών.

Η σελίδα τίτλου του βιβλίου που εξέδωσε στη Βοστώνη το 1721 ο ιατρός Zabdiel Boylstone με τις εργασίες από το Αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions* των Ελλήνων ιατρών Εμμ. Τιμόνη και Ιάκωβο Πυλαρινό